

Příloha 7: Posudek oponenta habilitační práce

**Masarykova
univerzita**

Fakulta Fakulta sociálních studií MU

Habilitační obor Sociologie

Uchazeč PhDr. Iva Šmídová, Ph.D.

Pracoviště Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity

Habilitační práce Mužství v ofsajdu? Sociologická analýza přístupem Kritických mužských studií

Oponent Prof. Dr. Phil. Gerlinda Šmausová, Priv.-Doz.

Pracoviště emeritní profesorka UP

Olomouc.....

Oponentský posudek na habilitační práci PhDr. Ivy Šmídové, Ph.D.

Masculinities offside? Critical Studies on Men And Masculinities

– a Sociological Analysis

Mužství jako pojem genderové analýzy a jako strukturní prvek aktérských praxí

předloženou v Brně, v říjnu 2014

Autorka si ve své habilitační práci, předložené v anglickém jazyku, klade otázku, zda a jak muži ustanovují a udržují normativní mocenskou mužskou identitu, to znamená: hegemoniální identitu v době, kdy se v *common sense* rozšiřuje názor, že se mužství a muži nacházejí v krizi, někteří dokonce v *ofsajdu*.¹

Autorka usiluje o odhalení mechanismů (sociálních, kulturních, historických), které muže udržují nebo naopak vylučují z hegemoniálních pozic. Základní myšlenku o tomto rozporném procesu autorka vložila do úst starého hegemoniálního profesora². Muži jsou vynášení, ba tlačeni k zaujmutí vysokých společenských pozic, na druhé straně se cítí bezmocní, protože to nejsou oni, kdo určuje pravidla. Autorka sleduje formy, transformace a kontinuity hegemonického mužství v českém prostředí v několika sociálních polích/institucích a kontextech.

Práce sestává z autorčiných dříve publikovaných, dílem přepracovaných statí, a původní závěrečné kapitoly. Vycházím z předpokladu, že tato forma je v habilitačním řízení přípustná.

Výzkumná otázka odpovídá nároku na habilitační práci, protože sleduje aktuálně probíhající

¹ Mimochodem řečeno, platí ofsajd k nejsložitějším pravidlům fotbalu a na uplatnění jejich významu v sociologii si ještě počkáme. V ofsajdu *byl* hráč, který byl brance, do které trefil, blíže než dva její obránci, tedy vlastně hráč, který se oproti pravidlům zvýhodnil. V tomto textu nechť ale platí Poláček a Šmídová!

² Reaguje věda na problémy „praxe“ nebo na problémy, které se vyskytly uvnitř ní samé, jak předpokládá Popper? Přestože zde použitý vstup do problematiky má nesporně literární kvalitu, měl být podložen i teoretickým určením rozporného místa.

rozporné procesy, které se zásadně dotýkají genderové struktury společnosti a také ji – na pohled – zásadním způsobem mění. Snahy o rovnoprávnost žen jsou zpochybňovány, protože – rovněž na pohled – vedly k diskriminačním jevům vůči mužům. Autorka si klade za úkol posoudit změny optikou genderu a prověřit, zda onen ze strany patriarchů kritizovaný vývoj opravdu přinesl určité vyrovnání genderové nerovnosti. Nebo odsuzování vývoje jen představuje staronovou patriarchální rétoriku?

Druhá kapitola „*Masculinities offside, masculine domination and hegemonic masculinities*“ obsahuje vybrané teorie hegemoniálního mužství, hegemoniálních mužů (kritická teorie) a jejich relevance pro muže a mužství v ofsajdu.

Pojem hegemoniálního mužství (Hearn 2004, Carrigan et al. 1995, Connell and Messerschmidt 2005, etc.) se v textu objevuje jako „reflexivní, kritický přístup ke studiu mužství a mužskému typu sociálních identit, v rámci sociálního řádu, jehož genderové uspořádání je charakterizováno nerovným rozdělením moci, chápané jako patriarchát nebo nadvláda“. Atribut „kritická“ se vztahuje na zohlednění moci, zvláště moci genderované, která i v rozličných podmínkách zůstává spojena s muži. Mezi muži samotnými existují různé mocenské vztahy, moc je nejdůležitějším prvkem jejich vztahu. K tomuto teoretickému rámci se později vrátím.

Kapitola třetí: *Men offside: powerless, helpless, homeless and with illness* obsahuje úvahu o humoru a konkluze z výzkumu domácností, práce, zdraví a sociální exkluze, dále násilí jakožto kontextu, kde se vyjednávají genderové role. Podle autorky je nezaměstnanost mužů základním důvodem pro ztrátu jejich participace na hegemoniálním mužství. Nevyplývá z toho nutnost analyzovat dynamiku pracovního trhu (což platí i pro vysoce postavené lékaře v šesté kapitole) jakožto opory hegemonie mužů? Stejně tak by bylo vhodné již na tomto místě *explicitně* poukázat na vztah mezi genderovou a vertikální strukturou společnosti.

K výzkumným polím, která jsou v praxi produktem normativních – definičních - procesů, jako je určování (v podstatě normativního konceptu) zdraví, „sociální patologie“ a zvláště kriminality, autorka měla zaujmout teoreticky obezřetnější postoj, již pro jejich imanentní „class bias“ a samozřejmě i „gender bias“, na což Gerlinda Šmausová poukázala již v roce 1992³. Rozdíly ve statistikách jsou produktem okolnosti, že i sociální kontrola je genderována – trestní právo kontroluje muže, medicína a tzv. informální sociální kontrola se soustřeďuje především na ženy. S morálním vývojem osobností nemají etiketizace nic společného, jsou výhradně genderovaným, mocenským nástrojem. Fyzické násilí je *reziduální prvek* hegemonie mužů, a je třeba ho diskutovat v tomto mocenském rámci, nejen jako nemorální, kriminální čin mužů v ofsajdu. Násilí je konec konců i *ultima ratio* politické (státní) moci.

Čtvrtá kapitola: *Boys at risk?*

V *common sense* i ve vědecké literatuře se objevují varovné hlasy o diskriminaci chlapců, zvláště ve školství. Autorka kriticky přezkoumává platnost hypotéz na základě empirického stavu věci. I když v závěru zdůrazňuje strukturální podmínky nerovného vzdělávání, argumentace by byla přesvědčivější, kdyby ji zakotvila v teorii, která chápe vzdělání jako mechanismus reprodukce vertikální struktury (Bourdieu). Její zachování je opět, jako již předchozí „exkluzivní“ fenomény, v eminentním zájmu „*ruling men*“. *Ruling men* v rámci své (mužské) hegemonie zajišťují soulad svých zájmů s individuálními zájmy subalterních mužů, což se pak (mylně) označuje jako konsens. (Když už autorka zmiňuje menší šance

³ ŠMAUSOVÁ, G. Trestní právo a kriminalita žen. *Právník*, 1992, č. 3/4, s. 264-280. Srov. poznámku 24 v textu habilitační práce.

⁴ Například v zoologii by bylo nepřípustné, pojednávat (či vyjmenovávat „jedním dechem“) třídy, řády, čeledi, rody a druhy jako jevy na stejné abstrakční úrovni.

nevzdělaných mužů na sňatkovém trhu, pak by se nabízela i otázka, zda ženy svoji šanci na trhu svým vzděláním zvyšují?)

Pátá kapitola: *Key domestic players and guests: masculinities and the family*

Men as nurturers ...

Šestá kapitola: *Childbirth, men and hegemony*

Fatherhood at birth, Childbirth and parental practices, ... Nurturing and birth: gender relations in a new arrangement?

Kapitoly 3. a 4. se týkaly „public sector“ – (?) spíše ale jevů bez bližšího místa určení – tato kapitola pojednává privátní sféru jakožto sféru biologické reprodukce. Tyto dvě kapitoly jsou nejen výrazněji než předchozí podloženy studiem literatury a empirických výzkumů, ale hlavně živými náhledy a komplexními reflexemi zjištěných faktů, v rámci celého „genderovaného univerza“. Individuální aktéři se pokoušejí redefinovat struktury, ty ale mají silnou tendenci se reprodukovat v nezměněné podobě.

Zde se také – bohužel pro text poněkud opožděně - objevují i dekonstruktivistické náhledy na gender, např. West a Zimmerman (2008) a Harding (1986). Dinnerstein (1999) míní: „... until we get rid of this opposing dual concept of femininity and masculinity, we will all pay the price“.

Sedmá kapitola: *Condemned to rule: doctors in Czech maternity wards*

Helpless head doctors and powerful masculinity, Masculinity in the delivery room scrubs, Maternity ward head doctors condemned to rule?

S touto kapitolou se autorka vrací ke vstupní problematice. Muži (*head doctors, department heads*), zaujímající v hegemoniální struktuře malých nemocnic vysokou pozici, pocítují ohrožení své „hegemonické maskulinity“ ze strany „several structural elements“. Někdy se cítí být představiteli hegemoniálního mužství, jindy figurkami ve větších hrách. Být hegemoniálním mužem není vždy uspokojivou zkušeností. Ženy lékařky mužům „nahrávají“, stávají se podpůrnými silami mužské hegemonie. Autorčino proniknutí do výzkumného pole je zde opět velmi detailní a úroveň její teoretické reflexe se od začátku práce zdokonaluje. Odhaluje souvislosti, které přesahují zvolený teoretický rámec.

Osmá kapitola: *Conclusions, Professors, well-paid mechanics, appraised*

nurturing fathers, condemned head doctors, and mothers: are they offside?

V závěru práce autorka shrnuje poznatky, které získala výzkumem různých empirických polí, aby zodpověděla otázku, zda jsou muži v Čechách v současnosti odsouzeni k vládnutí a ženy k tomu, mít děti a „asistovat“ mužům. Připojuje i závěry svého výzkumu v rámci doktorské práce. Zjišťuje, že „... patriarchal gender ideology was never completely disassembled and that it has a strong momentum“.

I když kapitola obsahuje (zřejmě nevyhnutelné) redundantní prvky, představuje nově uspořádané syntetické shrnutí situace genderu jako vědecky hodnotný příspěvek do genderového diskurzu.

Závěrečný komentář

Moje kritika se dosud týkala neadekvátního pojednání normativních jevů a chybějících vztahů pozorovaných jevů k strukturním podmínkám. Tyto nedostatky připisují autorce samé. Je ale také zcela evidentní, že zvláště chybějící strukturní zakotvení vyplývá již z použitého teoretického rámce, který se těší značné oblibě ze strany akademické obce, z jejíhož souhlasného postoje autorka zřejmě vycházela. „Hegemonic masculinities“ se ve shora vybrané citaci prezentuje jako *přístup*. Současně se ale v práci hegemonie chápe jako daný a autorce předem známý *stav* (kulturní reprezentace, každodenní praxe, instituční struktury),

což vede k cirkulárnímu závěru, že lze hegemoniální mužství a muže studovat prostřednictvím stejně pojmenovaného přístupu. Reifikaci a kruhovému použití pojmu, které lze najít již v původní definici Connellové: „... *hegemonic masculinity as a form of masculinity, or a particular set of gender practices, that stands in contrast to other, less dominant or subordinate forms of masculinity*“ by bylo možné předejít analýzou „míněných“ mocenských vztahů a dojít (*abdukci*) k předpokládanému závěru, že mají genderovanou hegemoniální povahu. (Přitom je teoreticky neopatrné sdílet Howsonovo přesvědčení, že ideologicko-politická hegemonie, která vždy obsahuje záměrné manipulace, má i progresivní funkce.)

Pojem hegemoniální mužství odkazuje bez jakékoliv sociologické systematiky⁴ na různé jevy: kulturně rozšířené myšlenky, fantazie, touhy, genderové vztahy, těla, každodenní aktivity a instituční struktury. Tento výčet sice umožňuje širokou obsahovou orientaci výzkumů, neodhaluje ale systematický vztah například mezi kulturními, sociálními a psychickými systémy (Parsons), nebo vztah mezi strukturujícími a strukturovanými strukturami (Giddens), či mezi třemi úrovněmi symbolického univerza podle Hardingové. Autorka k těmto náhledům místy dochází, když například spojuje „hegemoniální“ diskriminaci určitých (chudých) mužů se „sociální“ otázkou, tj. udržováním vertikální struktury společnosti. Právě jen nedostatečné teoretické rámování ji ale zabránilo nahradit v případě vedoucích lékařů malých nemocnic předpokládané *super-masculinities* vývojem v ekonomické struktuře, která je významnými autory považována za strukturující strukturu, i ve vztahu k genderovému uspořádání. Dále je nepochopitelné, že analýza hegemoniální mužské moci není podložena obecnější teorií moci (Weber, Luhmann), která by přinejmenším odhalila, že „moc“ by bez podpůrných zdrojů byla „bezmocná“. I „symbolický“ řád, podle Hardingové, vděčí za svoji „dynamickou“ setrvačnost vývojem na pracovních trzích. Bez náležitého strukturního zakotvení a bez teorie moci je klíčový pojem „hegemonie“ v práci používán ve značně „tekutém“ smyslu.

CSMM autoři popisují mužství jako dynamický pojem, který se uskutečňuje prostřednictvím nepřetržitého dohlížení a posilování. Ve světě mužské nadvlády muži musí demonstrovat svoje mužství vůči veřejnosti, vůči jiným mužům a ve vztahu k ženám. Nesmí prokazovat žádné ženské vlastnosti. Na druhou stranu nemusí, protože jsou ustanovovány (kým, jakou *agency*?) autoritativní symboly, ke kterým se (jen) *mají* vztahovat. Zde se odhaluje další problém, že mužství je definováno – mužstvím. Autoři – a naše autorka - se jakoby snaží vyhnout překonané praxi definovat genderové kategorie prostřednictvím výčtu vlastností. Řešení ale nemůže spočívat v tom, že se z definice vyškrtnou genderová *diffentia specifica*, zatímco *genus proximum*, **muži a ženy**, zůstanou jakožto ontické veličiny zachovány. Ještě složitější (od středověku se táhnoucí) problémy jsou v sociologii spojeny s abstraktními kategoriemi, jakou je *mužství*. (Moje pozastavení nad výrazem není rétorické!) Connellová sice nabízí řešení, a sice chápat *mužství* jako pozice *mužů* [sic!] v genderovém uspořádání, ale přes veškeré uvolnění vztahu mezi přirozeným tělem a zaujatou pozicí, gender jí zůstává ontickou realitou.

V textu se sice vyskytují odkazy na rozličná mužství (*hegemonic, complicit, subordinated, marginalised, resistant*), ale jejich různost se vztahuje jen k nerovnému rozdělení moci, zatímco ostatní atributy jsou jakoby dány a známy. Otázkou je, jaký dojem se čtenáři vnucuje – volila autorka ontický nebo konstruktivistický přístup? Teprve o mnoho stran později najdeme autorčino přesvědčení, že „*statistical category of "sex", i.e. what is written in the actors' birth certificates and identity cards, or what they declaratively profess, may have little to do with the category of "gender". At the same time, the sex category, a term coined by West and Zimmerman (2008) for the statistical dual variable of sex, is not identical with*

(biological) sex.”

Musím(e) si ovšem připustit, že samotný jazyk se vzpouzí vyjadřovat dekonstruktivistickou povahu genderu, největší setrvačnost spočívá právě v něm!

V práci chybějící vztah přístupu (či teorie?) hegemoniálního mužství k předchozím genderovým teoriím obecně (kromě „*some lip-services*“) a k dekonstruktivistickým teoriím zvláště by mohl vést k mylnému názoru, že se genderová studia vrací k překonaným ontickým jistotám. Existence univerzitních genderových studií se ale zdůvodňuje jejich analytickým přístupem a ne potvrzováním reifikace typu „mužství“ či administrativní kategorie „muži“.

Proto se domnívám, že by se autorka měla v úvodu své habilitační práce vypořádat s inherentním ontickým chápáním genderu, které je v teorii Connellové skryto za jejím kritickým emancipačním přístupem. Není překvapivé, že se teorie stala i v českém prostředí populární, je ale na autorce, aby ji pro potřeby Gender studies přeformulovala podle přijatých dekonstruktivistických epistemologických principů.

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce (počet dotazů dle zvážení oponenta)

1. Jaký vztah má pojem/přístup/teorie „hegemoniální mužství“ k dekonstruktivistickým teoriím genderu?
- 2.

Závěrečné zhodnocení:

Habilitační práci *Masculinities offside? Critical Studies on Men And Masculinities – a Sociological Analysis* autorky PhDr. Ivy Šmídové, Ph.D. **splňuje** požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Sociologie. Práci **doporučuji k obhajobě** v předložené podobě.

V Saarbrückenu 27. května 2015

Prof. Dr. phil. Gerlinda Šmausová, Priv.-Doz.

V Saarbrueckenu....., dne 27.5. 2015.....

(jméno, příjmení, podpis)

Gerlinda Šmausová